

Pratarmė

Mokslo straipsnių rinkinys „Ornamentas: XVI – XX a. I pusės paveldo tyrimai“ parengtas konferencijos, vykusios Lietuvos kultūros tyrimų institute 2010 m. gruodį, pranešimų pagrindu. Tai pirmoji knyga Lietuvoje, skirta Naujųjų amžių ornamentikos paveldui. Ja pradėdame nuosekliai gausaus ir vertingo lietuviškojo istorinės ornamentikos paveldo tyrimus. Iki šiol buvo išsamiau tyrinėti tik archeologiniai ir liaudies meno raštai, o profesionaliosios mūsų architektūros ir dailės dekoras analizuotas epizodiškai. Ornamentas Lietuvoje ir dabar tebelaikomas šalutine, mažai informatyvia meninės kūrybos sritimi, fonu didžiajai kūrybai. Tačiau šiuolaikinių humanitarinių mokslų kontekste ornamento istorijos pažinimas tampa vis labiau aktualus, nes įvairių sričių žinovų dėmesys krypta į kasdienybės istoriją, masines arba neelitines kultūros apraiškas. Niekada nepraradamas savo kaliforninės, grožio nešėjo, prigimties, ornamentas gali suteikti vertingos medžiagos visuomenės reiškinių, o ypač – tarptautinių kultūros ryšių, jų savitarpio sąveikos ir sklaidos supratimui.

Naujųjų amžių ornamento motyvai ir jų deriniai, atsiradę Vakarų ir Rytų Europos šalyse keičiantis epochoms ir meno stiliams, patekdavo į mūsų kraštus skirtingais būdais ir čia atsiskleisdavo didele įvairove. Naujų raštų pavyzdžius atsigabendavo atvykstantys į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę architektai ir amatininkai; vietiniai meistrai rėmėsi svetur spausdintų knygų iliustracijomis ir grafikos raižiniais arba kopijuodavo įvežtinių dirbinių dekorą. Kitakilmis ornamentas Lietuvoje būdavo kartojamas, perkuriamas, jungiamas su anksčiau paplitusiais motyvais, supaprastinamas arba papildomas. Išlikusių meninių objektų dekoras apibūdina dailininkų ir jų užsakovų estetinius poreikius ir išsilavinimą, kontaktus, įtakų difuziją. Ornamentas neegzistuoja atsietai nuo savo epochos vaizdinijos, ikonografijos, simbolikos, emblemikos, heraldikos, šriftų. Ne tik patys ornamento motyvai, bet ir jų deriniai bei vieta kūrinio sąrauge, jų kaita ir transformacijos atskleidžia visuomenės mentaliteto ypatumus ir skonio permainas. „Aukštojo“ bažnyčių meno ir rūmų dailės pavyzdžius perėmė kiekvieno laikotarpio masinė vizualioji kultūra: eilinių miestiečių ir valstiečių dailė, XIX ir XX amžiuose – tiražuojamieji dirbiniai.

Straipsnių rinkinyje siekiama keletu tikslų: apžvelgti svarbiausias Lietuvos paveldo sritis, kuriose gausiai sutelkti XVI – XX a. I pusės ornamentikos pavyzdžiai; išnagrinėti jų kilmę ir lokalines interpretacijas; palyginti motyvų transformacijos dėsningumus su analogiškais kaimyninių šalių reiškiniais; atskleisti ornamentikos ištirtumo spragas ir numatyti tolimesnių tyrimų gaires.

Sudarant straipsnių rinkinį išryškėjo ne viena problema, kuri ateityje pareikalaus bendrų pastangų ir tęstinių projektų drauge su lituanistais, kultūros ir kalbos istorikais, užsienio šalių menotyrininkais. Ypač opus yra senųjų meninių amatų terminijos vertimas į lietuvių kalbą ir norminimas. Trūkstant lietuviškų pavadinimų, autoriai priversti naudoti tiesioginius jų vertinius iš kitų kalbų, netgi darbinius arba savo pasirinktus terminus.

Leidinyje taip pat atsispindi neišspręsta pavardžių rašymo originalo kalba problema. Lietuviška kai kurių istorijos ir kultūros veikėjų, amatininkų ir dailininkų pavardžių rašyba (pvz., baroko laikų Vilniaus auksakalio Johano Fridriko Šemnicko (*Johann Friederich Schömnick*) jau daugiau nei pusę amžiaus įsitvirtinusi mūsų kultūros apyvartoje. Ar jos laikytis, ar tikslingiau vartoti autentišką jos transkripciją, ir kurią jos rašymo variantą pasirinkti (lenkišką, lotynišką, vokišką)?

Straipsnių rinkinys turi praktinę paskirtį – pateikti sistemingus ornamentikos sąvadus ir apžvalgas, praversiančias paveldo tyrėjams ir ekspertams, datuojantiems ir atributuojantiems objektus, apie kuriuos nėra išlikę rašytinių šaltinių. Tokie kūriniai sudaro absoliučią XVI–XIX a. Lietuvos paveldo objektų daugumą. Kita vertus, straipsnių autoriai siekė perprasti ir interpretuoti ornamento kaip kultūros ženklo perduodamą žinią, išryškinti jo reikšmę stiliaus raiškai ir suvokimui.

Dauguma šios knygos autorių nagrinėja renesanso ir baroko motyvų sklaidą Lietuvos ir Latvijos architektūroje ir dailėje. Kitos publikacijos skirtos XIX – XX a. I pusės ornamentikai. Tekstai pagrįsti archyvinių šaltinių ir nepublikuotų objektų studijomis. Leidinyje dalyvauja LKTI, VDA ir Latvijos mokslininkai. Pastarųjų pateikta medžiaga žymiai papildė mūsų žinias apie istorinę mūsų kraštų ornamentiką.